

Joanna Rutkowska

"Les Monuments Historiques de la France", 1-6 (1978) : [recenzja]

Ochrona Zabytków 34/3-4 (134-135), 233-238

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

(nie pragnionego), które dzisiaj występuje znacznie szybciej i ostrzej, sztuka nowoczesna wprowadziła starzenie dzieł zamierzone i zaprogramowane. Podobnie, stale zajmujący konserwację problem destruktu, ruiny czy fragmentu dzieła został podniesiony do rangi zjawiska planowanego i wytęsknionego. I znów rodzi się nowe pytanie — jak dalece fragmentaryczny charakter dzieła sztuki może być konserwowany. Współczesna sztuka dostarcza konserwacji wielu nowych problemów, wynikających z osobliwości zastosowanych materiałów, przeróżnych kombinacji oraz ideologicznych założeń. Dowodów na to, że zabiegi przeprowadzane na obiektach sztuki nowoczesnej są nie tylko trudne, ale i czasami wręcz niebezpieczne dostarcza m. in. Carlo Alfiori, który dodaje proch strzelniczy do farb dla nadania im osobliwej szarości. Tradycyjne metody i dotychczasowe doktryny konserwatorskie są już dalece niewystarczające, konieczne są nowe i to jeszcze w większym stopniu zindywidualizowane, to znaczy najodpowiedniejsze dla każdego pojedynczego dzieła. Równocześnie pamiętać należy, że ziele założenia prowadzi do złej konserwacji. Kiepskim przykładem

kompromisu między przemijalnością a wiecznością jest np. „mumifikowanie” dzieła sztuki, choćby zatopienie w pleksiglas. Książka dra H. Althöfera zainteresuje nie tylko konserwatorów dzieł sztuki, ale także artystów, muzeologów i wszystkich, którym sprawy kultury współczesnej są bliskie. Zawiera ona bowiem — jak to już podkreśliłem — bardzo wiele przemyśleń i rozważań nad istotą i przyszłością dzieł sztuki współczesnej. Unaocznia różnorodność i złożoność problemów technologicznych i konserwatorskich, jakich dostarcza twórczość artystyczna naszych czasów. Szczególną wartość w tym względzie ma część książki zatytułowana *Sensibilität als Vorform der Verweigerung*. Wysoko oceniając pracę dra H. Althöfera, podkreślić należy jeszcze, iż jest ona odpowiedzią na „potrzebę chwili”, wynikającą z szybkiego wzrostu liczby dzieł sztuki współczesnej trafiających do pracowni konserwatorskich oraz wobec faktu braku obszerniejszych opracowań tych zagadnień w literaturze fachowej.

Władysław Ślesięski

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH

LES MONUMENTS HISTORIQUES DE LA FRANCE. Wyd. La Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites, Paryż, dwumiesięcznik.

Rocznik 1978

Zeszyt 1, stron 105, ilustracje

POWRÓT DO ŹRÓDEŁ

M. d'Ornano, *Editorial (Od wydawcy)*, s. 1. Wzrastające zainteresowanie pamiętkami architektury zdrojowej z drugiej połowy XIX w. i początku wieku XX sprawiło, że podjęto kroki zapewniające ich zabezpieczenie.

B. Foucart, *Au plaisir des architectes, les villes d'eau et leur architecture aux XIXe et XXe siècles (Ku radości architektów — miasta zdrojowe i ich architektura w XIX i XX w.)*, ss. 2—11, 30 il. Nie ma architektury zdrojowej w ścisłym znaczeniu tego słowa. Nie przez przypadek jednak właśnie XIX stulecie jest wiekiem uzdrowisk i cały eklektyzm tego okresu przejawia się w architekturze miast u wód. Można na nich studiować historię architektury francuskiej XIX w. Autor stawia pytanie co do przyszłości tych zabytkowych obiektów, zbudowanych częściej dla radości oka niż w celach praktycznych.

D. Rabreau, *Les thermes, exercice de style (Termy, próba stylu)*, ss. 12—16, 8 il. Ewolucja architektury term dziewiętnastowiecznych, podporządkowanych zarówno wymogom hierarchicznego społeczeństwa, jak i obowiązującym koncepcjom estetycznym.

H. Renet, *Les établissements thermaux du XVIe au XVIIIe siècle (Zakłady kąpielowe od XVI do XVIII w.)*, ss. 17—20, 6 il. O ile hydroterapia nie podupadła we Francji od czasów Gallów, o tyle stało się to z architekturą zakładów kąpielowych. Opis osiągnięć najwybitniejszych architektów XVIII w. w tej dziedzinie, w szczególności problemy, z jakimi spotkał się Pierre Adrien Paris przy budowaniu Bourbonne-les-Bains.

J. M. Leniaud, *François Agnety — architecte néo-classique de l'Allier (Francois Agnety — neoklasycyzy architekt Allier)*, ss. 20—25, 10 il. Dawne zakłady kąpielowe w Vichy, zburzone podczas budowy obecnego zakładu leczniczego, były dziełem architekta Agnety. Opis jego projektu, umieszczony w kontekście innych budowli tego typu pochodzących z okresu Restauracji i Monarchii Lipcowej, oraz omówienie innych dzieł tego architekta, stanowiących przykład osiągnięć bogatej architektury prowincji, ciągle jeszcze przysłoniętej twórczością architektów paryskich.

A. Rogond-Bohat, *L'architecture dans les villes thermales au XIX siècle (Architektura miast zdrojowych w XIX w.)*, ss. 26—30, 15 il. Przegląd zakładów kąpielowych powstających w miastach uzdrowiskowych Owernii począwszy od XVII w. Opis charakterystycznej ewolucji wielu z nich — od małego ośrodka do olbrzymich uzdrowisk rozbudowanych lub zgoła budowanych od początku w czasach Drugiego Cesarstwa i III Republiki. Wznoszone później kasyna i hotele pochodzą najczęściej z końca wieku.

L. Didier-Moulonguet, *Nice — Le château de l'Anglais (Nicea — zamek Anglika)*, ss. 31—33, 6 il. Opis oryginalnej willi zbudowanej na zamówienie ekscentrycznego oficera angielskiego — Roberta Smotha przez włoskich architektów na Lazurowym Wybrzeżu. Artykuł jest historią dziewiętnastowiecznej budowli i jej właściciela.

N. Glon, *Villas balnéaires de la Manche (Wille nadmorskie nad La Manche)*, ss. 34—40, 15 il. Nadmorskie miasteczka są w XIX w. terenem, na którym eksperymentowano najróżniejsze rozwiązania architektoniczne i urbanistyczne. Obecnie współistnieją w nich style tak od siebie odległe, jak klasycyzm, eklektycyzm czy historycyzm (te dwa ostatnie były zresztą szczególnie ulubione przez budowniczych willi). Klasyfikacja nadmorskich rezydencji (na przykład tradycyjna willa podmiejska, wille o inspiracji romantycznej czy rustykalne) i ich dokładny opis.

N. Leyer, J. Sene, *Naissance des premières stations balnéaires (Narodziny pierwszych zakładów kąpielowych)*, ss. 41—44, 6 il. Wyróżnienie dwóch rodzajów miasteczek nadmorskich: te, które powstały z rozbudowania istniejących dawniej miejscowości, np. Dieppe, Fécamp, Hawr, oraz te, które założone zostały ściśle dla celów wypoczynkowych (Deauville, Cabourg). Określenie specyfiki ich architektury i budowy przeciętnego ośrodka wypoczynkowego nad La Manche.

A. F. Hazzan, *Urbanisme de Deauville (Urbanistyka Deauville)*, ss. 45—47, 6 il. Historia miasta i jego urbanistyki. Deauville to kontrast między rozległą plażą i pionowo sterczącymi sylwetkami willi, otaczającymi je jak odległe skały. Miasto, powstałe na dzikim pastwisku, narodziło się ćwierć wieku temu.

Ch. Astro, *Nice, station hivernale (Nicea, miasto zimowe)*, ss. 48—52, 12 il. Nicea od XVIII w. burzliwie się rozwija, przystosowując się do pełnienia funkcji ośrodka sportów zimowych. Artykuł jest szczegółowym opisem kolejnych przeobrażeń miasta.

J. Gloton, *Aix-en-Provence — deux mille ans de thermalisme (Aix-en-Provence — dwa tysiące lat ciepłolecznictwa)*, ss. 53—57, 8 il. Ośrodek leczniczy wpływa najczęściej w widoczny sposób na miasto, w którym się znajduje — otaczające zakład hotele, kasyno, park nadają miastu specyficzny charakter. W Aix nie da się tego zauważyć od razu. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu istnienie zakładu kąpielowego mogło wpłynąć na rozwój Aix-en-Provence.

P. de Gersse, *Architecture et urbanisme de quelques stations thermales des Pyrénées (Architektura i urbanistyka kilku zakładów leczniczych w Pirenejach)*, ss. 58—61, 5 il. XIX stulecie to złoty wiek zakładów ciepłolecznictwa w Pirenejach. Odkryte przez Rzymian ciepłe źródła tych gór zostały następnie na całe wieki zapomniane i nie były wykorzystywane. W połowie XVIII w. Antoine Megret, baron d'Etigny, postanowił zmienić ten stan rzeczy. Artykuł jest opisem jego przedsięwzięć i dalszej historii niektórych pirenejskich miasteczek zdrojowych.

J. Castex, *Bagnères-de-Luchon: urbanisme et villas (Bagnères-de-Luchon: urbanistyka i wille)*, ss. 62—64, 3 il. Bagnères-de-Luchon jest miastem osiemnastowiecznym, zbudowanym zgodnie z ówczesną modą na architekturę antyku. Autor ilustruje to zjawisko przykładami kilku zabytkowych willi miasta.

E. Walter, *1850—1930 Le décor dans les établissements thermaux et les casinos (1850—1930 Dekoracja zakładów leczniczych i kasyn)*, ss. 65—74, 26 il. Neoklasycyzm, symbolizm, akademizm, eklektyzm, secesja, styl lat dwudziestych — wielkie prądy artystyczne, które

przewodziły rozwojowi sztuki dekoracyjnej w uzdrowiskach, omówione na przykładzie Bagnères-de-Luchon, Vichy, Aix-en-Provence.

Inventaire (Spis uzdrowisk i zakładów leczniczych we Francji), ss. 75—83, 30 il.

Działalność Caisse Nationale M H S, ss. 85—86, 2 il.

Monografia *Autun et sa région (Autun i jego region)*, ss. 87—102, 30 il.

J. Richard, *Autun la ville et son histoire (Autun-miasto i jego historia)*, F. Quenard, *Le secteur sauvegardé (Sektor chroniony)*, J. Monand, *La cathédrale Saint-Lazare d'Autun (Katedra Św. Łazarza w Autun). Promenade à l'est d'Autun (Spacer na wschód od Autun)*. Historia miasta; bogato ilustrowana prezentacja jego części chronionej, obejmującej średniowieczne centrum miasta z jego najcenniejszymi zabytkami: katedrą Św. Łazarza, seminarium, wieżami murów ochronnych, pałacem biskupim, budynkami klasztorowymi. Zarys historyczny katedry i jej szczegółowy opis. Przedstawienie okolic Autun i ich zabytków, omówienie jednej z tras turystycznych — na wschód od miasta przez równinę Antilly.

Aktualności, ss. 103—105, 5 il.

Zeszyt 2, strona 100, ilustracje

FRANCHE-COMTÉ

M. Denieul, *Editorial (Od wydawcy)*, ss. 2—5, 4 il. Ciągłe jeszcze słabo znany region o bogatej tradycji kulturalnej, charakteryzujący się różnorodnością, dyskretnym rozmachem rozwiązań, jest regionem autentycznym, bowiem panuje w nim zgodne współzycie zabytków ze współczesnością.

P. Truttmann, *Les forteresses de Vauban (Fortece Vaubana)*, ss. 6—12, 11 il. Omówienie kolejnych przedsięwzięć Vaubana — inżyniera, doradcy króla Ludwika XIV. Zmiany w myśli technicznej architekta ok. 1687 r. w związku ze stosowaniem innego stylu walki w tym okresie (powstanie tak zwanego drugiego systemu Vaubana). Opis niektórych zachowanych do dziś fortec jego autorstwa, np. w Besançon.

J.-P. Jouve, *Le secteur sauvegardé de Dole (Sektor chroniony Dole)*, ss. 12—18, 8 il. Na mocy porozumienia międzyresortowego postanowiono, że zabytkowa część miasta podlegać będzie ochronie prawnej. Artykuł zawiera rys historyczny miasta, opis jego podstawowych zabytków oraz omówienie prac przeprowadzonych od 1967 r. i trudności wynikających z infrastruktury części kanału łączącego Morze Śródziemne z Morzem Północnym i mającego przebiegać przez miasto. Szczegółowy plan części miasta objętej ochroną.

M.-L. Cornillot, *Besançon, ville d'art de la conquête romaine à la conquête française (Besançon, miasto sztuki od podboju rzymskiego do podboju francuskiego)*, ss. 19—32, 20 il. Położenie geograficzne miasta na skrzyżowaniu dwóch starożytnych dróg od Bazylei do Lyonu, od Szwajcarii do Basenu Paryskiego zdeterminowało jego losy — Besançon stało się fortecą i stolicą Franche-Comté. Omówienie historii miasta od czasów antycznych do XVIII w.

G. Nicet, *Les Salines d'Arc-et-Senans (Kopalnie soli na terenie komuny w Arc-et-Senans)*, ss. 33—48, 29 il. Królewska kopalnia soli w Chaux zyskała nowe przeznaczenie — stała się obecnie siedzibą Międzynarodowego Centrum Studiów nad Przyszłością. Artykuł szczegółowo omawia znaczenie pokładów soli dla regionu Franche-Comté, techniki jej wydobywania.

J. Esterle, *Richesses artistiques — prospection et mise en valeur (Bogactwa artystyczne, użytkowanie i rewaloryzacja)*, ss. 49—52, 7 il. Franche-Comté długo traktowana była w dziedzinie zabytków jako uboga krewna sąsiadującej z nią Burgundii. Tymczasem wystawa sztuki sakralnej tego regionu zorganizowana w 1960 r. w Besançon udowodniła, ile kryje się w tym regionie bogactwa, np. jedna z najpiękniejszych rzeźb Madonny z Dzieciątkiem z XIV w., dotychczas traktowana jako kopia domniemanego oryginału z muzeum w Cluny. Podjęto również restaurację malowideł w katedrze w Besançon. W dziedzinie rzeźby drewnianej pozostaje jeszcze niezwykle dużo do zrobienia dla konserwatorów na terenie Franche-Comté.

S. Brault-Lerch, *Orfèvrerie religieuse (Złotnicza sztuka sakralna)*, ss. 52—56, 16 il. Omówienie historii złotniczej sztuki sakralnej na terenie Franche-Comté. Liczne ilustracje przedstawiają najcenniejsze przykłady kunsztu artystycznego złotników tego regionu. Losy wielu zabytków zależne były od prałatów, stojących na czele zamożnych kościołów Franche-Comté, którzy swobodnie dysponowali majątkiem kościelnym. W ten sposób wiele arcydzieł trafiło za granicę.

Ph. Levant, *Découvrir la Franche-Comté (Odkryć Franche-Comté)*, ss. 57—60, 8 il. Ze względu na niedostateczną znajomość zabytków Franche-Comté nie da się jasno określić, na czym polega wspólny charakter czterech wchodzących w jej skład departamentów (Jura, terytorium Belfort, Haute Saône, Deubs). Franche-Comté — terytorium graniczne, w historii często padające ofiarą walczących o nią stron, ucierpiała dotkliwie w dziedzinie zabytków architektury. Obecnie Franche-Comté niszczy, dom za domem, miasteczko za miasteczkiem, tak jak zwykle dzieje się z pomnikami starej cywilizacji, gdy nie zastępuje ich nowa sztuka budownicza.

F. Denel, *Les retombées de la Charte Culturelle (Reminiscencje Chartre Culturelle)*, ss. 61—65, 7 il. Region Franche-Comté, departamenty wchodzące w jej skład i państwo podpisały w końcu 1977 r. Chartre Culturelle Régionale — program szeroko zakrojonych działań w dziedzinie konserwacji zabytków, nauczania, twórczości artystycznej, propagowania i aktywizacji życia kulturalnego w tym regionie. Liczne inicjatywy zmierzające do nadania należytej rangi bogatemu dziedzictwu kulturalnemu Franche-Comté zostały już przedsięwzięte i można podejrzewać, że swoista kultura regionu znajdzie wreszcie swe potwierdzenie.

D. Grandjean, *Pour un musée éclaté du travail (O muzeum wyrosłym z pracy)*, ss. 66—68, 5 il. Jeszcze jedną konsekwencją podpisania Chartre jest inicjatywa objęcia działaniami konserwatorskimi i renowacyjnymi tych pamiątek przeszłości, które trudno określić mianem klasycznego zabytku historycznego — fabryk, kuźni, kopalni, magazynów. Franche-Comté — region o bogatych tradycjach przemysłowych ma na swoim terenie wiele tego rodzaju obiektów. Pierwszym ogniwem przewidzianego programu było zagospodarowanie kopalni w Arc-et-Senans i utworzenie w nim Centrum Studiów nad Przyszłością. Artykuł omawia niektóre problemy wiążące się z zabezpieczeniem innych pamiątek kultury przemysłowej przeszłych wieków.

J. Deveze, *Protection des sites (Ochrona krajobrazu kulturowego)*, ss. 69—73, 10 il. Franche-Comté jest głównie regionem o charakterze wiejskim, w którym dominują lasy i wody. Wiele miejsc zostało wciągniętych na listę zabytków przyrody. Skupiają się one głównie w departamencie Jura i Doubs. W ramach Chartre Culturelle Régionale wzmoczone zostanie wysiłki zmierzające do ochrony najcenniejszych zabytków naturalnych i architektonicznych, które ciągle jeszcze są za mało doceniane. Artykuł opisuje niektóre z nich zarówno w miasteczkach, jak i na wsiach.

P. Blandin, *Les cabordes (Kamienne szalasy)*, s. 74, 3 il. Tak zwane „cabordes” spotykane na południu Francji zachowały się w okolicach Besançon w liczbie 7. Okrągłe, z jednym otworem i stożkowatym dachem z kamieni służyły za schronienie ludziom pracującym w sąsiadujących Winnicach. Obecnie opracowuje się przepisy, które mogłyby doprowadzić do pełniejszej ochrony tych oryginalnych zabytków.

D. Granjean, *Fontaines et lavoirs (Zbiorniki z wodą i fontanny)*, ss. 75—76, 7 il. Na terenie Doubs i Haute Saône wiele jest pamiątek „małej architektury” z końca XVIII w. i późniejszych: fontanny, zbiorniki z wodą, wodopoje dla bydła. Niektóre z nich pochodzą jeszcze z czasów antycznych. Artykuł omawia krótko różne rodzaje takich obiektów, dziś nie zawsze chronionych, a przecież stanowiących ważny element kultury regionu.

Aktualności, ss. 77—80, 9 il.

J. Cailleteau, *La Rochelle (La Rochelle)*, ss. 81—86, 12 il. Omówienie historii politycznej miasta i jego architektury. Losy miasta zdeterminowało wydobycie soli i produkcja wina. To one przekształciły La Rochelle z malutkiej osady w 7-tysięczne miasto w ciągu dwóch wieków.

J. Verney, *Secteur sauvegardé (Sektor chroniony)*, ss. 87—92, 16 il. Utworzony w 1970 r. sektor chroniony w La Rochelle obejmuje dość dużą przestrzeń — 75 ha i znajduje się mniej więcej w obrębie pierwszych murów obronnych miasta. Restauracja zabytkowych domów stawia wiele problemów, ale mieszkańcy La Rochelle nie zamierzają poświęcić starej architektury, mają bowiem świadomość jej wartości. Artykuł omawia trudności, z jakimi borykają się władze miasta i jego mieszkańcy przy konserwacji starego centrum, stwierdzając jednocześnie, że nigdy nie przerodzi się ono w opuszczone gród, ani też w miasto-muzeum.

S. Reol, *Le port de la Rochelle (Port w la Rochelle)*, ss. 93—96, 6 il. Pierwsza wzmianka o porcie pojawiła się w X w. Handel winem i solą szybko przysporzył mu bogactwa. Zarys historii portu, szczegółowy opis słynnych wież broniących wjazdu do La Rochelle — Wieży Św. Mikołaja, Wieży Łańcuchowej i Wieży Latarniowej.

Aktualności, ss. 97—98, 2 il.

Zeszyt 3, 80 stron, ilustracje
LE MONT SAINT-MICHEL

S. i L. P r e s s e u y r o, *Le cloître de Notre-Dame-en-Vaux (Klasztor Notre-Dame-en-Vaux)*, ss. 1—15, 28 il. Średniowieczny klasztor Notre-Dame-en-Vaux odkryty został przez archeologów. W 1968 r. na wystawie „Europa gotycka” pojawiły się rzeźby pochodzące z wykopaliisk w Châlon-sur-Marne. Rzeźby te, już nie typowo romańskie, ale jeszcze niezupełnie gotyckie, zdobiły klasztor Notre-Dame-en-Vaux, który, mimo że zburzony stosunkowo niedawno, bo w latach 1759—1766, nie pozostawił po sobie żadnej wzmianki w Châlon-sur-Marne. Prace wykopaliskowe, rozpoczęte w 1963 r. pod auspicjami Ministerstwa Kultury, trwały do 1976 r. W pobliżu zbudowano muzeum, które chronić ma cenne pamiątki wykopane z ziemi. Rekonstrukcja klasztoru jest niemożliwa ze względu na brak jakichkolwiek danych o budowlu, poza zachowanymi fundamentami i stosunkowo licznymi rzeźbami zdobiącymi go na zewnątrz. Artykuł jest dokładnym opisem sąsiadującego z klasztorem muzeum oraz wszystkich znajdujących się w nim pamiątek.

A. J. D e u r e t, *Le château d'Aulteribe — médiéval et romantique (Zamek w Aulteribe — średniowieczny i romantyczny)*, ss. 17—22, 9 il. Przez ponad 20 lat pałac w Aulteribe był świątynią muzyki romantycznej. Żył tu i tworzył lord George Onslow — jedyny prawdziwy francuski kompozytor romantyczny. Pałac, odziedziczony następnie przez jego córkę Henriette, przeżył liczne rekonstrukcje, wzbogacił się o wiele dzieł sztuki meblowej i malarskiej. Opis historii pałacu, kolejnych przebudów, włącznie z ostatnimi pracami konserwatorskimi. Propozycje przystosowania pałacu do pełnienia funkcji sali koncertowej, by móc słuchać w niej muzyki Onslowa.

P.-F. A l e i l, *Visite du château (Zwiedzanie pałacu)*, ss. 23—32, 18 il. Szczegółowy opis zamku w Aulteribe, począwszy od wejścia, przez siedemnastowieczną jadalnię, salon z kominkiem, salonik, sypialnie w stylu pruskim, galerię obrazów, pokój pani Onslow, itd. Zamek подарowany został przez właściciela markiza Henri de Pierre de Bernis państwu, by „służyć mógł kształtowaniu wrażliwości artystycznej zwiedzających”.

J. D e u l c i e r, Y.-M. F r o i d e v a u x i i n n i, *Le Mont Saint-Michel entre terre et mer. Une bataille décisive pour la sauvegarde du site le plus prestigieux de France (Mont Saint-Michel, między ziemią i morzem. Ostateczna batalia o zachowanie najwspanialszego widoku we Francji)*, ss. 33—34, 21 il. Mont Saint-Michel zagrożony jest niechybnie połączeniem z lądem na skutek nagromadzenia się już 10 milionów metrów sześciennych piasku i postępowania tego procesu z każdym przyływem morza. Od ponad stu lat dyskutuje się problem celowości ewentualnych przedsięwzięć zmierzających do zachowania wyspowego charakteru tego pięknego zjawiska geograficzno-architektonicznego, jakim jest Mont Saint-Michel. Jedno jest dziś pewne — jeśli nie podejmie się szybko odpowiednich prac, pod koniec wieku Mont Saint-Michel przestanie być przyciągającą turystów wyspą, stając się zapomnianym wśród pól budynkiem klasztornym. Artykuł przedstawia kilka wysuniętych ostatnio przez architektów i naukowców projektów odcięcia Mont Saint-Michel od łądu wraz ze szczegółowym rozważaniem aspektu finansowego i technicznego tego rodzaju przedsięwzięcia.

Y.-M. F r o i d e v a u x, *Un projet pour préserver l'insularité du Mont Saint-Michel (Projekt prac zapewniających zachowanie charakteru wyspowego Mont Saint-Michel)*, ss. 44—48, 6 il. Mont Saint-Michel stanowi najliczniej odwiedzane przez turystów miejsce spośród wszystkich rejonów zabytkowych prowincji francuskich. Zbudowana w 1977 r. grobla łącząca Mont Saint-Michel z lądem spowodowała niebezpieczeństwo stopniowego zamulania Mont Saint-Michel, co w konsekwencji doprowadzić może do całkowitego połączenia go z lądem. By temu zapobiec, autor artykułu proponuje zbudowanie drogi zatapialnej przez morze, czynnej więc poza okresami przyływów, i przeniesienie życia turystycznego na ląd. Takie rozwiązanie umożliwiłoby zarazem zachowanie oryginalnego charakteru Mont Saint-Michel i jednocześnie zróżnicowanie zwiedzających na tych, którym rzeczywiście zależy na zwiedzaniu budowli klasztornej (z dostępną okresami drogą), i na tych, którzy poszukują spektaklu turystycznego (hotele, restauracje na lądzie).

G. C o s t a, *Les peintures murales de l'église Saint-Firmin de Francoules (Malowidła ścienne w kościele Saint-Firmin de Francoules)*, ss. 49—54, 11 il. W 1962 r. w kościele w Lot odkryto pod odpadającą warstwą wapna wizerunek Chrystusa. Odkrycie wszystkich malowideł chóru pozwoliło ustalić, że tworzone one były w dwóch etapach — starsze pochodzą z początku XV w., następane z początku wieku XVI. Można je porównać z malowidłami kościoła

Saint-Pierre de Liverson znajdującego się w tej samej gminie. Podobieństwo stylu, kompozycji, barw pozwala przypuszczać, że malowidła w obu kościołach są pędzla tego samego malarza.

J.-M. L e n i a u d, *Le tréser néo-gothique de Moulins (Neogotycki skarbiec w Moulins)*, ss. 55—60, 12 il. Wbrew opinii wielu historyków neogotyki nie zawsze jest jedynie naśladownictwem. Na przykładzie naczyń liturgicznych i ornatów pochodzących ze skarbcza w Moulins autor wykazuje, że sztuka neogotycka próbuje wprowadzić powrót do klasycznych form średniowiecznych, ale robi to z dużą dozą swobody, która wynika z wyboru określonej estetyki. Upodobanie do dzieł z XIII w. ma podtekst teologiczno-polityczny, głoszący powrót do wieku świętego Ludwika — okresu uważanego za złoty wiek zagubionej harmonii między tym, co ziemskie i tym, co duchowe. Dalekie od zwykłego naśladownictwa pozbawionego wyobraźni i wrażliwości przedmioty te są dowodem poszukiwania nieosiągalnego ideału.

F. B e r c e, *Le premier concours des Architectes en chef des Monuments Historiques en 1893 (Pierwszy konkurs na naczelników architektów Monuments Historiques w 1893 r.)*, ss. 61—65, 13 il. Ponad połowę wieku, od stworzenia Comission des Monuments Historiques w 1837 r. do 1893 r. — daty pierwszego konkursu na naczelnego architekta Monuments Historiques, nie było rekrutacji na ważne stanowiska, tak jak odbywało się to w innych dziedzinach administracji. Pierwszy egzamin konkursowy ogłoszony został w 1893 r. na trzy stanowiska. Szczegółowy opis wymagań egzaminacyjnych, kryteriów oceny, kandydatów i ich dzieł stanowi treść artykułu.

Lista obiektów zakwalifikowanych jako zabytki historyczne w 1977 r., ss. 66—72, 15 il.

Kronika, ss. 73—74, 4 il.

Działalność Caisse Nationale MHS, ss. 75—80, 5 il.

Zeszyt 4, stron 80, ilustracje
ARCHITEKTURA SPEKTAKLU

J.-P. L e c a t, *Editorial (Od wydawcy)*, s. 1, 1 il. Dekretem z 21 czerwca 1978 r. Michel Massonnet objął funkcję przewodniczącego Conseil d'Administration de la Caisse Nationale MHS na miejsce Yves a Malecot.

Ch. D u p a v i l l e n, *Préface (Wstęp), Les monuments? Pour y faire du théâtre, oui. Pour en faire des théâtres, non (Zabytki? Robić w nich teatr? — tak. Robić z nich teatr? — nie)*, ss. 3—4, 2 il. Autor zadaje sobie pytanie, w jakim stopniu przystosowanie zabytkowych budowli do pełnienia funkcji widowiskowej jest rozwiązaniem zadowalającym.

H. R e y - F l a u d, *Le théâtre et la ville au Moyen-Age et à la Renaissance (Teatr i miasto w średniowieczu i renesansie)*, ss. 5—9, 11 il. Artykuł omawia fundamentalną zmianę, jaka dokonała się na początku renesansu i trwa do dziś. Średniowieczny teatr wolnej wyobraźni, nie związany z żadnym określonym budynkiem, tworzony przez całą społeczność miejską był rytuałem. Renesans rozdzielił scenę od widowni, widza od aktora, grę teatralną od życia. Współcześnie próbujemy przełamać tę formę i nawiązać do średniowiecznego teatru wolnej wyobraźni.

O. R e m e t t e, *L'environnement urbain et l'architecture de spectacle (Architektura spektaklu i kontekst urbanistyczny)*, ss. 10—14, 8 il. Na przykładzie teatrów Paryża artykuł ilustruje zmiany, jakie zaszły w strukturze miasta na skutek budowania gmachów teatralnych i omawia problemy związane z reorganizacją urbanistyczną. Dokonuje podobnego rysu historycznego przemian w innych miastach Francji (Bordeau, Lille), ukazując tym samym, w jaki sposób gmach teatru zrosł się na stałe z miastem, podobnie jak jego sklepy, kościoły, domy.

T. B o u c h e r, *Les théâtres des palais royaux (Teatr pałaców królewskich)*, ss. 15—21, 13 il. Teatr dworski, początkowo instytucja nie związana z żadnym specyficznym budynkiem, z czasem wypracował sobie modele architektoniczne, którego najdoskonalszym wzorem w XVIII w. była sala widowiskowa w Wersalu. Autor artykułu próbuje przedstawić ewolucję budynków teatralnych, jaka dokonała się w ciągu stuleci na dworach francuskich monarchów.

P. P o u g n a u d, *Les théâtres dans les châteaux et résidences privées (Teatry w pałacach i rezydencjach)*, ss. 21—25, 9 il. Zanim główne miasta Francji doczekały się pierwszych sal teatralnych, rezydencje książęce, pałace, nawet prywatne posiadłości często wyposażone były w teatr, salę koncertową, salon ze sceną. Autor artykułu przedstawia takie prywatne sceny z czasów Ancien régime'u, porównując je z istniejącymi do dziś salami teatralnymi z XIX w. Zwraca również uwagę na wartość zabytkowych sal teatralnych, a które jakże często są zaniedbane i zapomniane.

J.-J. Gloton, *L'Opera d'Aix, un témoin oublié de l'architecture théâtrale en France au XVIIIe siècle (Opera w Aix — zapomniane świadectwo architektury teatralnej Francji XVIII w.)*, ss. 26—29, 7 il. Mała opera w Aix jest jedynym gmachem teatralnym pochodzącym sprzed 1770 r. ocalałym we Francji. We wrześniu 1756 r. konsulowie Aix wstrzymali przedstawienia ze względu na niebezpieczeństwo zawalenia się budynku. Tu zaczyna się bogata historia rekonstrukcji opery w Aix, której poświęcony jest artykuł.

G. Dargent, *Le théâtre des Célestins de Lyon à la fin du XIXe siècle (Lyonski teatr Celestynów w końcu XIX w.)*, ss. 30—32, 8 il. Opis historii i wyglądu teatru, zbudowanego, a następnie odbudowanego po kolejnym pożarze według pierwotnego projektu przez architekta Gasparda André.

S. Chevalley, L. Blanchet, R. Lapiącz, *La Comédie Française (La Comédie Française)*, ss. 33—48, 30 il. Okoliczności, w jakich powstała Comédie Française, i skróty opis jej dziejów. Kolejne zmiany, jakim podlegał gmach, zarówno w wyglądzie zewnętrznym, jak i wyposażeniu. Sprawozdanie z prac konserwatorskich dokonanych w Comédie Française w 300-lecie jej istnienia. Innowacje w sali widowiskowej, klimatyzacja, izolacja akustyczna, nowe oświetlenie, zmiana lokalizacji łoża prezydenckiej, budowa schodów, zainstalowanie odbiorników telewizyjnych w foyer oraz nowego bufetu. Scena doczekała się ultranowoczesnego wyposażenia technicznego.

F. Chappaz, *Le cirque dépité (Cyrk odnaleziony)*, ss. 49—53, 10 il. Różnica między teatrem a cyrkiem polega na tym, że w tym pierwszym przestrzeń przeznaczona dla aktorów i przestrzeń przeznaczona dla widzów są oddzielone, w tym zaś drugim umieszczone są we wspólnym centralnym budynku. Cyrk nie jest efektem ewolucji architektury, lecz rezultatem objęcia kontroli nad działalnością artystyczną grup teatralnych przez władze w okresie rewolucyjnym. Artykuł jest historią powstania cyrku, jego założeń i działania, na przykładzie otwartego w 1852 r. Cirque d'Hiver we Francji.

B. de Helft, M. Verliedden, *Rotondes de l'illusion (Panorama)*, ss. 54—60, 16 il. Zasada panoramy wynaleziona przez Roberta Barkera — szkockiego malarza w roku 1791 znalazła zastosowanie w modnych od tego czasu rotundach. Panoramy zapowiadają przyszłą magię kina, będąc miejscem, w którym sztuka ewoluowała w technikę. Omówienie techniki budowanych w dziewiętnastowiecznej Europie rotund i analiza ich socjologiczno-kulturowego znaczenia. Bogaty materiał ilustracyjny.

D. Jando, *Les music-halls (Music-halle)*, ss. 61—65, 11 il. Tradycja chce, by wynalzcą music-hallu był Charles Morton (1819—1904), działający w Londynie. Z całą pewnością to on zapoczątkował modę na tę nową formę rozrywki. We Francji przyjęła ona nazwę cafe-concert. Przeszły one ewolucję, w trakcie której kawiarnie coraz bardziej ustępowały miejsca koncertowi. Ilustracja tych przemian na przykładzie Moulin Rouge, Casino de Paris i Folies Bergère.

P. Vaisse, *Le décor peint des salles de spectacles (Malowidła ścienne w salach widowiskowych)*, ss. 66—75, 20 il. Architektura gmachów teatralnych i malarstwo zdobiące sale widowiskowe nie przeszły tej samej ewolucji. Budownictwo rozwinęło się dopiero w drugiej połowie XVIII w., kiedy do gmach teatru stał się istotnym elementem struktury miasta, zaś moda na zdobienie plafonów w salach widowiskowych istniała już w XVII w. np. w Tuileries. Artykuł, bogato ilustrowany przykładami najwspanialszych zdobień w salach teatralnych, omawia charakterystykę tej specyficznej sztuki, analizując związki malarstwa i architektury w szerszym aspekcie.

Działalność Caisse Nationale MHS. s. 76, 2 il.

Aktualności, ss. 77—80, 6 il.

Zeszyt 5, stron 94, ilustracje

UŻYTKOWANIE OBIEKTU ZABYTKOWEGO

J.-P. Bady, *Editorial (Od wydawcy)*, s. 1, 1 il. Użytkowanie obiektu zabytkowego — temat tego numeru jest syntezą kolokwium zorganizowanego przez ICOMOS w Awinionie w 1977 r. Jest to problem zasadniczej wagi dla przyszłości narodowego dziedzictwa kulturalnego.

J. Sonnier, *Préface (Wstęp)*, s. 2, 1 il. Omówienie głównych celów kolokwium w Awinionie, wskazanie na jego zasługi: udało się zebrać opinie ponad 400 uczestników reprezentujących wszystkie instytucje powołane do opieki nad spuścizną architektoniczną kraju.

J. Rigaud, *Patrimoine, évolution culturelle (Dziedzictwo a ewolucja kultury)*, ss. 3—9, 8 il. Po raz pierwszy w historii ludzkości kultura nasiąknęła tym, co można by określić krytyczną świadomością ogółu. Przeszła być efektem końcowym pracy pewnej wąskiej grupy ludzi uznanych za geniuszy, stając się jakby zbiorowym projektem wymagającym od instytucji społecznych i prywatnych aktywności zmierzającej do ułatwienia ludziom kontaktu ze sztuką. Pociągnięto to za sobą zmianę w spojrzeniu na zabytki przeszłości: wytworzyła się ambiwalentna postawa: z jednej strony bardziej je respektujemy, z drugiej strony wiele uwarunkowań społecznych i ekonomicznych prowadzi nas często do zbyt łatwego podporządkowania ich wymogom chwili. Czy dziedzictwo kulturalne jest środkiem czy celem? Czy można mówić o jego filozofii? Czy nie jest to również pole doświadczeń zdolności twórczych? Gdzie są granice naszej swobody wobec pamiątek dawnych epok? Próba odpowiedzi na te i wiele innych pytań jest treścią artykułu.

F. Enaud, *Du bon et du mauvais usage des monuments anciens, essais d'interprétation historique (O dobrym i złym użytkowaniu zabytkowych obiektów, próba interpretacji historycznej)*, ss. 9—20, 23 il. Historyczny rys zjawiska użytkowania obiektu zabytkowego. Analiza poszczególnych etapów działania wobec zabytków architektury: działanie spontaniczne, dzikie (wojny, rewolucje) i racjonalne. Dziś należy przyjąć postawę: trzeba służyć zabytkowi zanim on nam zacznie służyć. Wiąże się z tym konieczność sporządzenia spisu budowli nadających się do zaadaptowania w poszczególnych regionach kraju.

M. Parent, *Le sens du patrimoine, L'architecture est — elle utile? (Sens dziedzictwa kulturowego, czy architektura jest potrzebna?)*, ss. 21—26, 9 il. Okazuje się, że często zapotrzebowanie na określony typ budynku nie idzie w parze z tym, co już istnieje. Wobec tego duża część zabytków architektury jest „bezużyteczna”. Czy problem lepszego lub gorszego przystosowania zabytkowych budowli jest podstawowym pytaniem o sens dziedzictwa kulturalnego? Autor lansuje tezę, że przede wszystkim należy wytworzyć w społeczeństwie odpowiedni stosunek do „starych kamieni”.

Y. Boiret, *Les données de l'architecture: les contraintes fonctionnelles et techniques (Wymagania architektoniczne: ograniczenia funkcjonalne i techniczne budowli)*, ss. 27—31, 8 il. Aby obiekt architektoniczny mógł spełniać swe przeznaczenie, musi być jasno określona jego funkcja. Do tego niezbędna jest doskonała znajomość budowli i świadomość ograniczeń, przed jakimi staje użytkownik. Brać trzeba pod uwagę trzy kryteria: rentowność, respekt dla norm, wymogi komfortu. Nie zawsze wymogi bezpieczeństwa pozwolą na całkowite zachowanie dawnej struktury budowli. Trzeba odwrócić kolejność: nie funkcja determinuje formę, lecz forma decyduje o funkcji odnowionego zabytku.

Dyskusja, s. 31.

P. de Vogue, *Utilisation des monuments historiques privés (Użytkowanie prywatnych zabytków historycznych)*, ss. 32—35, 5 il. Użytkowanie zabytkowej budowli będącej własnością prywatną wiąże się z poważnymi problemami finansowymi. Właściciel winien spoić się z pomocą państwa (np. poprzez długoterminowe pożyczki nisko oprocentowane), by mógł prowadzić działalność kulturalną. Zabytek winien być rentowny: gdy liczba zwiedzających przekracza 100 tysięcy osób należałoby wejść w kontakt ze środkami masowego przekazu i prowadzić marketing. Istotne jest również zmodyfikowanie obsługi zwiedzających poprzez lepszy serwis informacyjny.

Dyskusja, s. 35.

J.-F. Bazin, *Fonction contemporaine des monuments historiques (Współczesna funkcja zabytków historycznych)*, ss. 36—40, 8 il. Czy życie w dzisiejszym świecie musi być w sprzeczności z zachowaniem dziedzictwa dawnych epok? Na przykładzie Dijon autor podkreśla ważność starego centrum w życiu miasta, centrum żywego, zaludnionego i atrakcyjnego, w którym respektuje się dawne formy architektoniczne. Taką politykę zagospodarowania Dijon postawiły sobie za cel jego władze. Na przykładzie kościoła Św. Stanisława, który stał się siedzibą Izby Handlowej, i innych obiektów podanych adaptacji autor podkreśla znaczenie nadania zabytkom współczesnych funkcji.

Dyskusja, ss. 41—48, 18 il.

B. Caley, *Carrefours de cas (Rozdroża opinii)*, s. 49, 1 il. Próbuje ustalić wokół jakich problemów toczyła się dyskusja: pojęcie dostojności i piękna wobec faktu zasadniczego — ratować zabytek, ale za jaką cenę. Czy istnieją kryteria obiektywnej oceny harmonii między charakterem zabytku a jego nową funkcją.

A. Rollier, V. Hartmann, *Lieux scéniques (Obiekty sceniczne)*, ss. 50—51, 6 il. Przystosowanie zabytku historycznego do pełnienia funkcji budynku widowiskowego napotyka wiele

przeszkód natury technicznej: zainstalowanie oświetlenia wymaga określonej wysokości, akustyka, zamontowanie niezbędnego, dość skomplikowanego wyposażenia współczesnych spektakli nie zawsze daje się pogodzić z architekturą zabytku. Omówienie problemów z tym związanych na przykładzie teatru plenerowego w Carcassonne, dziedzińca arcybiskupstwa w Aix-en-Provence, aren w Nîmes i w Arles, festiwalu w Awinionie, magazynów Laine w Bordeaux.

C. Essig, I. Maheu, *Centres de rencontres et de colloques (Ośrodki spotkań i posiedzeń)*, ss. 52—54, 7 il. Przedstawienie trzech zabytków zagospodarowanych dla potrzeb ośrodków kulturalnych: królewskie warzelnie soli w Arc-en-Senans, opactwo premonstrantów w Pont a Moussen, klasztor w Villeneuve les Avignon. Przedstawiono również przykład pałacu papieża w Awinionie.

G. Pallez, J.-M. Leniaud, *Edifices hospitaliers (Obiekty szpitalne)*, ss. 55—56, 9 il. Wśród zabudowań szpitalnych wyróżniono takie, gdzie budynek stracił swą dawną funkcję i stał się centrum kulturalnym, i takie, gdzie dawna funkcja pośrednio lub bezpośrednio została zachowana. Ten drugi wypadek łączy się z całokształtem problemów przystosowania dawnej architektury do nowych potrzeb. Kwestię tę zilustrowano na przykładzie szpitala w Beaune, Hôtel des Invalides, szpitala Św. Ludwika, szpitala w Val de Grâce

G. Costa, C. de Maupeou, *Eglises et trésors (Kościoły i skarbyce)*, ss. 57—60, 10 il. Trudności, z jakimi wiąże się przystosowanie kościołów do pełnienia innych funkcji. Ubolewać należy, że niektóre budowle sakralne przerabia się na garaże, warsztaty czy magazyny, podczas gdy jest rzeczą oczywistą, że w wypadku opuszczenia ich przez wiernych powinny służyć jako sale wystawowe, galerie, ekspozycje sztuki. Problematyka ta zilustrowana została na takich przykładach, jak dawne piwnice mnichów z Clairvaux, kościół Saint Frambourg w Senlis i innych.

F. Enaud, L. Decazes, *Forteresses et châteaux (Fortece i zamki)*, ss. 60—63, il. 11 Problem użytkowania pałaców jest problemem międzynarodowym (przedmiotem zainteresowań IBI — Międzynarodowego Instytutu Pałaców). Przedstawienie na kilku przykładach występujących trudności w tej dziedzinie na terenie Francji.

B. de Saint-Victor, B. Mouton, *Résidences nobles et urbaines (Rezydencje możnych i rezydencje miejskie)*, ss. 64—69, 15 il. Problemy adaptacji pałacu do współczesnych potrzeb często okazują się łatwiejsze do rozwiązania niż przeszkody wynikające z przepisów przeciwpożarowych i bezpieczeństwa, w imię których niszczy się schody, boazerie itp. Pałac Rochechouart jest przykładem umieszczenia w obiekcie zabytkowym zbyt różnicowanej funkcji (prefektura, merostwo, mieszkanie strażnika, muzeum itp.). Problematyczny jest zarówno komfort użytkowników, jak i wykorzystanie walorów artystycznych pałacu.

E. Miheim, *Carrefours thématiques. Animation culturelle: utilisation culturelle (Spory tematyczne. Animacja kulturalna: użytkowanie kulturalne)*, ss. 70—71, 3 il. Wybór zabytku jako miejsca o charakterze kulturalnym wymaga zawsze rozwiązania wielu problemów. Aby w pełni wykorzystać walory obiektu, należy nawiązać do jego pierwotnej funkcji. Ośrodki kultury są niewątpliwie bardzo ważne dla życia regionu, ale można sobie również zadać pytanie — czy nie istnieje ryzyko traktowania zabytkowego charakteru obiektu jako alibi i maskowania faktycznej stagnacji kulturalnej na danym terenie. Grozi również niebezpieczeństwo wytworzenia się arystokracji kulturalnej w związku ze szczególnym charakterem odbywających się w takim zabytkowym miejscu imprez. I czy wówczas nie zamknie się drzwi nowym przedsięwzięciom artystycznym i nie pozostawi tylko kultury przeszłości? Trzeba najpierw dobrze poznać potrzeby kulturalne regionu, aby przyjąć odpowiedni program działania.

Dyskusja, ss. 72—82, 22 il.

A. Bacquet, *Rapport de synthèse (Raport podsumowujący)*, ss. 84—88, 6 il. Na podstawie dyskusji można wysunąć trzy podstawowe postulaty: 1) zaakceptować praktyczne wykorzystanie zabytku, włączając go do współczesnego życia społeczeństwa; 2) dobrze zdefiniować sposób użytkowania zabytku (problem mentalności i etyki społecznej — czy istnieje niegodne wykorzystanie zabytku, czy istnieją niegodne jego modyfikacje?); 3) aktywnie poszukiwać użytkowników zabytków.

J.-P. Bady, *Rapports de conclusion (Raport końcowy)*, ss. 88—89, 2 il. Dyrektor Caisse Nationale MHS przypomniał, że głównym zadaniem Caisse nie jest restauracja zabytków, lecz ułatwienie publiczności dostępu do zabytkowych miejsc. Aby Caisse lepiej mogła realizować te zadania, zaproponował dwa kierunki działania: rozwijać dotychczas prowadzone przedsięwzięcia i podejmować

nowe inicjatywy (rozszerzenie polityki turystycznej poprzez wprowadzenie „paszportów turystycznych” ułatwiających dotarcie do zabytkowych obiektów, lepsza prezentacja walorów zabytku, przygotowanie publiczności do właściwego odbioru). Caisse odgrywać powinna rolę informacyjną, doradczą i pomocniczą w wypadku szczególnie cennych prywatnych obiektów zabytkowych.

Uwagi końcowe, ss. 90—91, 2 il.

F. Arnaud, X. Fabre, *50 monuments-une vie nouvelle (Nowe życie dla 50 zabytków)*, ss. 91—93, 6 il. Omówienie przedstawionych na sympozjum w Awinionie materiałów ARUA w raporcie „Architektura ponownego wykorzystania” dotyczących 50 zagospodarowanych zabytków.

Lista uczestników dyskusji.

Zeszyt 6, stron 96, ilustracje

PRZESTRZEŃ PODRÓŻY: DWORCE

B. Foucart, *Petit indicateur pour voyager dans les gares (Mały rozkład jazdy podróży po dworcach)*, ss. 2—9, 18 il. Dworzec przyjął godność zabytku — z miejsca pasaża mógł przeistoczyć się w miejsce kontemplacji. Autor artykułu przedstawia sposób, w jaki powinno się zwiedzać stare dworce, dokonuje ich typologii, bardziej szczegółowo omawia czterdziestowieczny dworzec — świątynię, dworzec — pałac ludowy. Zadaje sobie pytanie, jaka jest najogólniejsza charakterystyka dworca jako formy architektonicznej.

J.-C. Garcias, J.-J. Treuttel, *Architecture de l'Excès (Architektura przepychu)*, ss. 10—13, 7 il. Nasze wyobrażenia o dworcach są produktem historii. Jeszcze dziesięć lat temu uważano, że zburzenie dworca Orsay nikomu nie zaszkodzi. Artykuł określa architekturę dworcową jako niezręczną i przesadną i w tym właśnie upatruje się jej oryginalności i niepowtarzalności.

G. Monnier, *Trois gares pour le réseau de l'Etat par l'architecte Henri Pacon (1882—1946) (Trzy dworce dla sieci państwowej zbudowane przez architekta Henryka Pacon (1882—1946))*, ss. 14—18, 12 il. W latach 1920—1940 w Europie zakwestionowano tradycję dworców monumentalnych; Stuttgart, Florencja, stacje londyńskiego metra są najlepszym dowodem wpływu nowych idei na sztukę architektoniczną dworców. We Francji w latach dwudziestych sytuacja pozostaje niejasna: stara ornamentalna koncepcja dworców ma nadal swoich zwolenników, podczas gdy obok powstają dzieła zbudowane według innych założeń. Między 1926 a 1936, z inicjatywy ówczesnego dyrektora kolei francuskich, powierzono budowę kilku ważnych obiektów prac architektowi reprezentującemu koncepcje nowoczesnego dworca — Henrykowi Pacon. Efektem było powstanie dworców w Hawrze, w Chartres i w Chaville. Artykuł szczegółowo je opisuje.

M.-Ch. Roy, *Bâtiments périphériques (Budynki otaczające dworzec)*, ss. 19—22, 9 il. Wielkie dworce — już nieimprowizowane bezplanowo budowle — pojawiają się w połowie XIX w. Towarzyszy im wiele budynków, które z czasem wyraźnie specjalizują się (warsztaty w kształcie rotund, stacje końcowe, przejazdowe, koniec linii). Rotunda, jako najbardziej spektakularna budowla kolejowa, skupiała na sobie uwagę konstruktorów. Jej ewolucji poświęcone jest wiele miejsca w artykule. Z czasem, z chwilą wprowadzenia trakcji elektrycznej, zanika potrzeba całego ciągu zabudowań. Czy można więc współcześnie mówić o urbanistycie kolejowej? Na to i wiele innych pytań dotyczących zabudowań towarzyszących dworcowi próbuje odpowiedzieć niniejszy artykuł.

Ch. Chabanis, *Le charme discret des gares provinciales (Dyskretny urok prowincjonalnych dworców)*, ss. 23—26, 8 il. W odróżnieniu od dworców Paryża — hałaśliwych i przytłaczających, choć wspaniałych — dworce prowincji mają swój urok — dyskretny i skromny, ale niepowtarzalny. Urok ten wytworzony jest nie przez budynek dworcowy — często banalny i nieciekawny, ale przez uliczkę dworcową, plac itp.

Cl. Parent, *Les gares modernes (Nowoczesne dworce)*, ss. 27—28, 4 il. Rozpowszechniony jest pogląd, że współczesny dworzec przestał być „świątynią lokomotywy” i stał się jedynie przejściem, zwyczajnym podziemiem, w którym dochodzi do spotkania człowieka z pociągiem. Stąd teoria budowania dworców z dala od miasta, jak lotniska. Artykuł broni dworca jako miejsca spotkań, zintegrowanego z życiem dzielnicy, miasta (zgodnie z tą koncepcją przewiduje się np. przy nowoczesnym dworcu w Austerlitz 400 000 m² powierzchni do zagospodarowania dla wszelkiej działalności towarzyszącej funkcjonowaniu dworca).

J. Pialeux, J.-M. Biry, *Le développement de la gare en 1930 — l'exemple de Selestat (Rozwój dworca w 1930 r. — przykład Selestat)* ss. 29—31, 7 il. Selestat jest dworcem, który — podobnie jak

Strasburg czy Colmar — został zbudowany przez Niemcy po roku 1870 w określonym stylu. Rozwój dworca i zmiany, jakim uległ od swego powstania, tj. od roku 1840 — daty budowy trasy Strasburg — Bazylea, stanowią treść artykułu.

P. F a v a r d i n, *Tergnier — la cite — jardin des cheminots (Osiedla — ogrody kolejarzy w Tergnier)*, ss. 32—34, 3 il. Dla Towarzystwa Kolei Północnej bilans pierwszej wojny światowej był szczególnie dotkliwy — większość sieci kolejowej została zburzona. Aby przyciągnąć pracowników i odnowić lokalną bazę ekonomiczną Towarzystwo podjęło akcję budowy osiedli-ogrodów, których do roku 1924 zbudowano ponad 30. Osiedle w Tergnier, otwarte w 1921 r., jest osiedlem największym i najlepiej zorganizowanym oraz najpełniej realizującym ideał osiedla-ogrodu, propagowany we Francji przez G. Benoit-Levy.

E. W a l t e r, *Le décor (Sztuka dekoracyjna)*, ss. 36—44, 25 il. Wydać by się mogło, że dekoracja budynku dworcowego jest zbytekiem. Tymczasem od początku istnienia dworców pojawia się problem pogodzenia ich funkcjonalności i dekoracyjności. Na przykładach bufetu chińskiego na dworcu w Arcachon, malowideł na dworcu w Tours oraz Dworca Lyonńskiego w Paryżu autorka opisuje historię tego rodzaju dzieł sztuki. Ilustrując zmiany, jakim podlegały również inne dworce i budynki im towarzyszące, dochodzi do wniosku, że ozdoby dworców przeszły ewolucję według zmieniających się stylów, podobnie jak inne formy architektoniczne.

Th. v o n J o e s t, *Symbolique de la gare de Metz (Symbolika dworca w Metz)*, ss. 45—49, 11 il. Dworzec w Metz jest przykładem architektury neoromańskiej z epoki Wilhelma. Zbudowany został w okresie 1904—1908 przez berlińskiego architekta Jurgena Krogera. Znakoomicie służąc swemu pierwotnemu przeznaczeniu, pełni on równocześnie funkcję ideologiczną. Bogate malowidła o tematyce narodowej (na przykład zjednoczenia Niemiec) nawiązują do bohaterskiego średniowiecza i dowodzą historycznego pochodzenia władzy cesarskiej. Celowi temu służy misterna symbolika, której szczegółową analizę zajął się autor artykułu.

J.-M. L e n i a u d, *Trains de luxe, trains de plaisir (Pociągi luksusowe, pociągi rozrywkowe)*, ss. 50—53, 8 il. Opiewany przez poetów i pisarzy XIX w. luksusowy pociąg jest dziś dziełem sztuki i zarazem symbolem tamtych czasów. Historia pociągów luksusowych odzwierciedla zachodzące przemiany społeczne: początkowo używane były przez władców, stopniowo udostępniane szerszym kręgom zamożnych biznesmenów, z czasem stały się powszechnym środkiem transportu. Historia pociągu luksusowego jest również odbiciem przemian w upodobaniach artystycznych w dziedzinie sztuk dekoracyjnych — coraz bardziej estetyka ustępuje miejsca wymogom komfortu. Artykuł postuluje bliższe przestudiowanie projektów wnętrza luksusowych salonów, wagonów restauracyjnych czy sypialni i włączenie ich do badań nad historią sztuki.

Ch. D e v i l l e r s, *La gare en question (Chodzi o dworzec)*, ss. 54—56, 7 il. W stopniu jeszcze większym niż fabryka kolej jest symbolem dokonującej się w miastach rewolucji przemysłowej. Dworzec jest największym i chyba jedynym budynkiem, który ma jednocześnie charakter całkowicie miejski i prawdziwie przemysłowy. Ta jego specyfika jest przedmiotem niniejszego artykułu. Chodzi o to, by przy modernizacji istniejących dworców nie odebrać im całkowicie tego, co stanowi o ich charakterze jako żywej miejskiej budowli i nie sprowadzić go jedynie do roli przejścia.

J.-P. M a r i a t e a u, *Renovation des gares (Renowacja dworców)*, ss. 57—60, 12 il. Z modernizacją dawnych dworców wiąże się wiele problemów, takich jak konieczność przystosowania starej techniki

do wymogów współczesnych, wzięcie pod uwagę zmiany mentalności podróżnych i stylu podróży, zastanowienia się nad dalszym rozwojem ruchu kolejowego, któremu zmodernizowany dworzec ma służyć. Przy tych przedsięwzięciach stosuje się następujące kryteria: nadanie dworcowi przyciągającego wyglądu, ułatwienie pracy jego obsłudze i usprawnienie podróży pasażerom oraz obniżenie kosztów utrzymania obiektu. Trudności w realizacji tych założeń artykuł omawia na przykładzie dworca w Nicei, w Vichy, w Metz i innych ostatnio odnowionych.

L. B l a n c h e t, *L'exemple de Saint-Germain-en-Laye (Przykład Saint-Germain-en-Laye)*, ss. 61—62, 3 il. Otwarta w 1837 r. linia kolejowa prowadząca do Pégay, a później doprowadzona do Saint-Germain znalazła swą końcową stację ni mniej, ni więcej tylko na środku ogrodów królewskich zbudowanych według projektu słynnego Le Notre'a. W 1972 r. podjęto decyzję o rozbiorze dworca i przeprowadzono linię podziemną. Istnieją plany rekonstrukcji dziedzica pałacowego według oryginalnych planów wielkiego architekta.

D. B l i c, *Les gares abandonnées: l'exemple de Pierrefonds (Dworce opuszczone: przykład Pierrefonds)*, ss. 62—63, 4 il. Pierrefonds rozwinęło się jako uzdrowisko dzięki doprowadzonej tam linii kolei żelaznej. Po pierwszej wojnie światowej losy miasteczka zmieniły się: wody mineralne przestały być eksploatowane, ruch kolejowy ustał. Po latach ciszy, w 1975 r. zdecydowano się zbudować coś na terenach dworcowych. Mieszkańcy Pierrefonds, przeciwni zburzeniu dworca, pragną wykorzystać zabudowania dla celów publicznych.

Les gares réhabilitées: Orsay (Dworce przywrócone do łask — Orsay) s. 64, 2 il. Dworzec, zbudowany według projektu Wiktora Laleux w 1900 r., zaprojektowany został tak, by ukryć możliwie najbardziej jego charakter budynku przemysłowego. Od jakiegoś czasu zastanawiano się nad jego losami, myślano nawet o jego wyburzeniu i zbudowaniu na tym miejscu ogromnego hotelu. Ostatecznie zaklasyfikowany jako zabytek służyć będzie jako muzeum malarstwa i rzeźby z okresu 1850—1914, zbiorów rozproszonych obecnie w Oranżerii, Luwrze i Pałacu Tokijskim.

Lecture du patrimoine d'une ville moyenne: Beauvais (Przeгляд spuścizny architektonicznej średniego miasta: Beauvais), ss. 65—81, 39 il. Praca zbiorowa. Jest wyczerpującym opisem historii miasta. Bogato ilustrowany tekst przedstawia podstawowe zabytki Beauvais: katedrę, kościół Św. Stanisława, pałac biskupi, bibliotekę miejską. Charakterystyczne dla Beauvais zdobienia domów motywami używanymi w ceramice nawiązują do starych tradycji rękodzielnictwa na tym terenie. Istotną zmianą charakteru miasta było połączenie w 1943 r. czterech sąsiadujących z nim komun, co nadało Beauvais cechy pogranicza miasta i wsi. Autorzy zaproponowali nowe spojrzenie na pojęcie dziedzictwa architektonicznego miasta. Sprzeciwili się tradycyjnemu poszukiwaniu go w przeszłości, próbując rozszerzyć rozumienie kultury miejskiej również na nową rodzącą się urbanistykę.

F. C h a p p a z, *Inventaire régional (Spis dworców w poszczególnych regionach Francji)*, ss. 81—88, 34 il. Spis dworców i zabudowań związanych z ruchem kolejowym, sporządzony przy współpracy z SNCF i lokalnymi władzami oraz przy wykorzystaniu archiwów departamentalnych i pomocy wielu innych instytucji.

Działalność Caisse Nationale MHS, ss. 90—91, 4 il.

Kronika Commission des Monuments Historiques, ss. 92—94, 8 il. Aktualności, ss. 95—96, 1 il.

Oprac. Joanna Rutkowska